

Date: 19th March-2026

“KECHA VA KUNDUZ” ROMANIDA OBRAZLAR TASVIRI

Vafoqulova Go'zal Ochilovna

(Samarqand davlat chet tillar instituti akademik litseyi ona tili va adabiyot fani
o'qituvchisi)

Annotatsiya: Maqolada Cho'lponning “Kecha va kunduz” romanida adibning mahorati va asar tahliliga atroflicha to'xtalib o'tilgan

Kalit so'zlar: Ijodiy biografiya, shoirona ko'ngil, mingboshi, matn mohiyati, o'zlik va dunyoni anglash, ma'rifat va hurlik.

«Kecha va kunduz» romani Cho'lpon ijodiy biografiyasida ham, o'zbek romanchiligi tarixida ham alohida o'rin tutadi. Chunki bu romanni o'qiganda uni shoirona ko'ngil egasi yozgani, ko'p o'rinlarda yozuvchining lirik kayfiyati yaqqol sezilib turadi. Asar boshidagi oddiy bir oilaning ma'naviy muhit tasviri bora-bora romanning badiiy matni mohiyati-negizida o'zlik va dunyoni anglash, ma'rifat va hurlik kabi millat taqdiriga bog'liq haqiqatlar bilan uyg'unlashib ketadi. Xususan, romandagi Akbarali mingboshining o'z baloyi nafsiga o'ralashib, aysh-u ishratga berilishi, Miryoqub epaqaning ijtimoiy-ma'naviy tarafdin dinamik o'sa boshlash jarayoni ko'rsatiladi. Oxir-oqibat beg'ubor bir qiz Zebining ayanchli qismati kitobxon qalbini larzaga soladi. Roman uchun tanlangan «Hamal keldi – amal keldi» degan epigrafga ham diqqat qilgansiz, albatta. Hamal – shamsiy yil hisobiga ko'ra bahorning birinchi oyi, unda muzlar erib, tabiat qish uyqusidan uyg'onadi, yerga urug' qadaladi va ko'katlar unib o'sa boshlaydi.

Shunda «yana tabiatning dildiragan tanlariga iliq qon» yugura boshlaydi. Adib xuddi shu holatni juda ta'sirchan, tabiiy va maroq bilan shoirona tasvirlaydi. «Tollarning ko'm-ko'k sochpopuklari qizlarning mayda o'rilgan kokillariday selkillab tushmoqqa boshladi. Muz tagida loyqalanib oqqan suvlarning g'amli yuzlari kuldi, o'zlari horg'in-horg'in oqsalar-da, bo'shalgan qul singari erkinlik nash'asini kemira-kemira ilgari bosadilar. Simyog'ochlarning uchlarida yakka-yakka qushlar ko'rina boshladi...» Tasvir endi o'n besh yoshga qadam qo'ygan yoshgina Zebining bahor fasliga mos ochila boshlagan ko'ngil mayl-istaklariga borib taqaladi. Zebi barcha yoshlarga o'xshab o'ynab-kulishni, dala-qirlarga chiqishni – kengliklarni orzu qiladi. Eshigini taqillatib hovliga kirgan dugonasi Saltanatning ko'ngli ham Zebining kayfiyatiga mos – bahor nafasiday pokiza, top-toza. Zebi dugonasining taklifidan juda mamnun. Yozuvchi shu mamnuniyatni: «Ko'ngil, orzu, sevgi, sevinch... bular hammasi Saltiga tomon uchadi, unga tomon otiladi, uni o'rab, uni aylantirib, uni quchadi!» deya shoirlanib yozadi. Ammo Zebining otasi Razzoq so'fining tundligi, qovog'idan qor yozib turishi romanning birinchi sahifalaridayoq o'quvchi e'tiborini o'ziga jalb etadi. Zebi, Saltanat, Qurvonbibilar bir taraf, Razzoq so'fi o'z tabiatiga ko'ra tarozining ikkinchi pallasida turadigan qahramon sifatida beriladi. Muallif ta'biricha, Razzoq so'fi «o'z uyining qabristonlar qadar jimjit, xonaqohlar qadar unsiz, o'z ko'ngli qadar tund va xo'mraygan bo'lishini» istaydi. Uning ruhiyatidagi

Date: 19th March-2026

«bulutli havo» tabiatdagi bahoriy uygʻonishga, yoshlikning zangor quvonchiga zid qoʻyiladi. Eng qizigʻi shuki, Razzoq soʻfi bomdod namozidan uyiga kirgan mahali hovlisida qizlarning quvalashib shovqin solayotgani ustidan chiqadi. «Bu nima qiyomat!» – soʻfining mana shu gapi bahonasida yozuvchi ortga qaytib bir yoʻla Razzoq soʻfi oʻtmishi va xos tabiati bilan oʻquvchini tanishtiradi. Razzoq soʻfiga doir tasvirlardan badiiy qahramonning individual qirralari ochila boradi. Uning kamgapligi, «indamas, damini ichiga solgan, ziqna odam» ekaniga urgʻu berilar ekan, undagi oʻziga xoslik qisqa nutqi vositasida ham kuchaytiriladi.

Soʻfi «oʻzidan ulugʻ va kuchlilar gapirsa – «hovva-hovva», deb tasdiqlaydi; «oʻzidan past va kuchsizlar gapirsa – «yoʻq, yoʻq», degan maʼnoda» inkor etib boshini chayqaydi. Razzoq soʻfining turmush tarzi, oilaviy tutumi ham, xotinini «Fitna» deb chaqirishi, Eshon boboga ixlos qoʻyishlari, qishloqqa qaytishga taklif qilib kelgan oʻgay akasi bilan muomala-munosabatlari – bularning barchasi Choʻlponning isteʼdodli nosir sifatidagi mahorat egasi ekanini koʻrsatadi. Soʻfining «Nima bu qiyomat!» degan gapi Saltanatning taklifiga koʻra Zebining qishloqqa – Enaxonning uyiga mehmon boʻlib borish masalasini yana ham chigallashtiradi. Ruxsat tegishi yo tegmasligi muammosi oʻrtaga qalqib chiqadi. Oraga soʻfining tilini biladigan Quvonbibini tushib, vaziyatni yumshatadi. Soʻfi bir shart qoʻyib koʻnadi: «Ovozim bor, deb ashulaga zoʻr bermasin. Nomahramlarga ovozi eshitirsa, rozi emasman». Ushbu gap romanning muhim ochqich jumalari sirasiga kiradi. Chunki Zebining keyingi taqdiri tasvirida, roman voqealarining oʻzaro bogʻlanishida uning shirali ovoz bilan ashula aytish detali katta ahamiyat kasb etadi. Mehmondorchilikka borish uchun ruxsat tegishini adib bir jumla bilan «Qafasning darichasi ochildi» deya ifodalaydi. Qishloqqa qarab yoʻlga chiqilar ekan, aravakash Oʻlmasxon oʻzicha qoʻshiq xirgoyi qiladi. Gap tabiiy ravishda Zebining ovozigacha borib taqaladi. Garchand otasining tanbehini esida tutsa ham, Saltanat qoʻyarda-qoʻymay Zebini qizlarning ashulasiga qoʻshilishga koʻndiradi. Eʼtibor berish lozim boʻlgan jihat shundaki, adib «ovoz» soʻzi yoniga bir nechta sifatlashlarni keltirish bilan cheklanib qolmasdan, uni «eng yorugʻ yulduz»ga qiyoslaydi. Bu badiiy usul esa tasvirning tiniqlashuvini taʼminlaydi. Taʼkidlash lozimki, Choʻlpon oʻz ijodida oy, quyosh, yulduz kabi osmon jismlaridan juda unumli foyda andi. Qizlarni aravasiga ortgan Oʻlmasxon shahardan qishloqdagi manzilga kechqurun etib boradi. Adib bu orada ham bir necha marta oʻziga suyuqlik ramz va detallarga murojaat qiladi. Oʻlmasxon bilan Zebini bir muddat uxlab yotgan kampir oldidagi hayajonga toʻla daqiqalari va yosh yigitning tabassumini ham «oy yorugʻi»da koʻrsatadi. Qizlar ichkari kirgandan keyin aravada qolgan Oʻlmasxon «ajib va shirin xayollar» ogʻushida «koʻkdagi oyga qarab, yerdagi oyni» oʻylaydi. Ichkaridagi holat tasvirida ham shunga monand manzara gavdalantirilgan: qalbidagi «yangi, begona va shirin hislarni» anglayolmay «hayron boʻlgan birov» ham «koʻkdagi oyga qarab, erdagi «toy»ni oʻylar va yuzlari anorday qizarardi...». Tabiiyki, hamma uxlaganida yolgʻiz uygʻoq qolgan va haligi sof tuygʻularni boshidan kechirayotgan Zebini ekanini oʻquvchi hech qiynalmasdan tanib oladi. Bunday lirik his-tuygʻular ifodasiga uygʻun tasvir Choʻlpon nasriga xos uslubning bir qirrasini namoyon qiladi.

Date: 19th March-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. B.To'xliyev va boshqalar. Adabiyot. 11-sinf uchun darslik. (2-qism) T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2018
2. Cho'lpon. "Kecha va kunduz" -T.: "G'. G'ulom", 2018.

